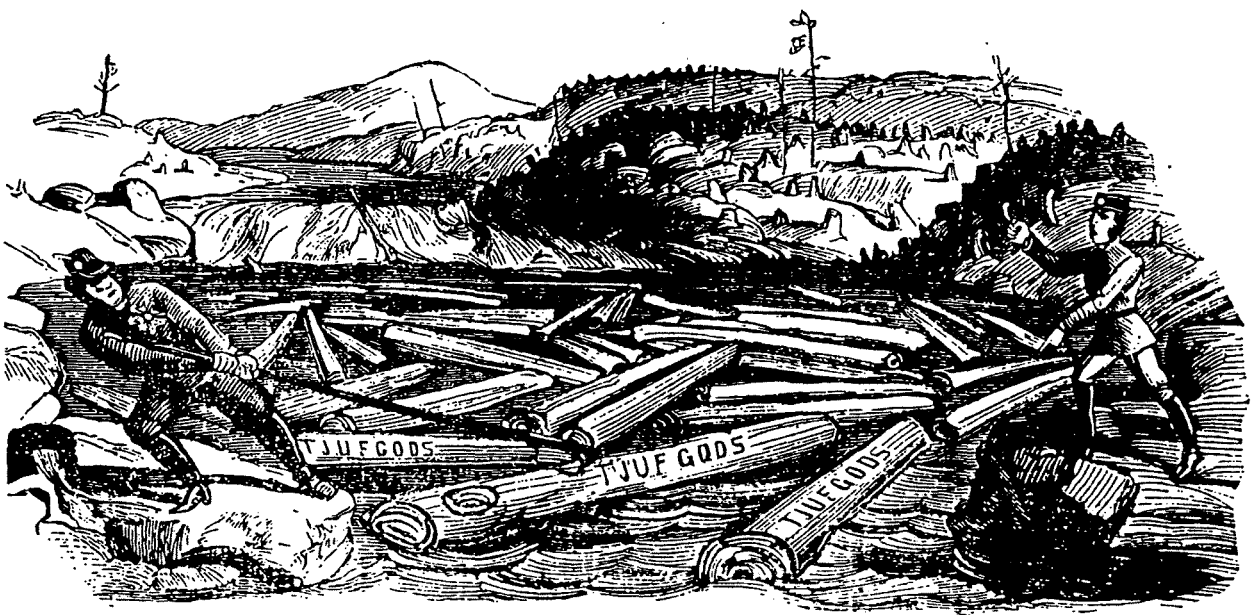

BAGGBÖLERIET I SVERIGE FRÅN NORR TILL SÖDER

Cecilia Kvarnsjö skogsvetarkurs 99/03

BAGGBÖLA, olofligt hugga timmer i kronans skogar eller å annans egor; hänsynslöst sköfla skog. Ordet bildades efter Baggböle sågverk vars innehafvare på 1860-talet beskylldes för oloflig afverkning Nordisk familjebok upplaga av 1904.

Inledning

Baggböle och baggböleri är begrepp som uppkommit för 150 år sedan, men fortfarande är väl kända. Som framgår av det inledande citatet fick begreppet tidigt inte bara den ursprungliga betydelsen, utan står även i allmänhet för hänsynslös avverkning. Jag vill i denna uppsats beskriva företeelsen i sin ursprungliga betydelse samt dess överförda betydelse, som varit aktuell i hela landet. Dessutom vill jag något beröra hur baggböleriet berört och påverkat utvecklingen av skogen och skogsbruket.

Bakgrund

För att rätt förstå den tid då begreppet uppstod behövs en kort bakgrundsbeskrivning. Fram till mitten på 1800-talet var stora delar av Sverige ett outvecklat bondesamhälle utan större industrier och tätorter. Den industri som fanns hade sin grund i viktiga råvaror; malm och skog. Kring malmförekomster i Bergslagen och vissa delar av södra Sverige hade det byggts upp ett antal bruk och brukssamhällen. Dessa var belägna invid malmförekomsterna, huvudsakligen järn och koppar. I reduktionsprocesserna för renframställning av metallen spelade träkol en viktig roll. För att säkerställa tillgången på träkol köpte bruksägarna in skogsarealer av bönder och bolagsskogarna i södra Sverige var ett faktum. Även den småländska glasindustrin som krävde mycket bränsle gav upphov till bolagsskogar. I övrigt var skogen en lokal resurs som användes till största delen för den egna gårdens bruk, byggnadsvirke, vedbrand, krakstör och hägnadsmaterial. Naturligtvis såldes en del av virket till tätorter samt till olika slag av småindustri, men skogen och skogsmarken tillmättes inte något större ekonomiskt värde utan var en del av naturahushållet.

I norra Sverige var strukturen delvis annorlunda med en mindre del bondeägd skog men stora arealer kronoskog vars nyttjande var reglerat. En ny skogspolitik vid mitten av artonhundratalet medförde att större arealer blev bondeägda och utbyggnad av flottleder m.m. skulle underlätta ett utnyttjande av skogen. Med förbättrade transportmöjligheter, flottning hamnar samt ångmaskinens intåg, vilket innebar en helt annan förädlingsindustri med stora effektiva sågar. Samt den urbanisering som skedde i Sverige och Europa i övrigt, kom skogen och skogsindustrin att få en utomordentlig ekonomisk betydelse. Som alltid i en expanderande men omogen bransch begicks många fel och marknadskrafter av det mindre moraliska slaget kunde blomma upp. Ett exempel på detta är baggböleriet.

Baggböleriet i norra Sverige

Baggbölesågen och baggböleriets uppkomst

Den ursprungliga betydelsen av baggböleri hade naturligtvis sitt ursprung i den västerbottniska byn Baggböle och dess såg. Baggböle såg hade sedan 1840-talet ägts av det göteborgska handelshuset Dickson, ett av sågens problem var tillförseln av råvara. Staten hade nämligen strikt reglerat hur uttagen ur kronoskogen skulle ske, och vilka volymer sågverken fick förädla. Ex. vis hade Baggbölesågen rätt att från kronans skog förädla ett visst antal timmer. Bönderna hade i princip endast rätt att ta ut timmer till husbehov. Inte desto mindre köpte Baggbölesågen stora mängder timmer från bönderna, timmer som bönderna avverkat olovligt. Statens process mot Baggböle gällde huruvida sågverksägarna var medvetna om hur bönderna kommit över det sålda timret. Generellt ansåg sågverksägarna att de tillåtna uttagen från kronoskogen var alldeles för små, och försökte därför på alla sätt få tillgång till mer timmer. Baggbölerättegången avslutades med att brukspatron Dickson svor sig fri från vetskapen om att hans underlydande uppmanat bönder att överavverka kronans skogar.

I själva verket fanns ingen vinnare i processerna. Staten hade visat att den ej kunde hävda sin rätt till kronoskogen på ett seriöst sätt. Bönderna framstod som utnyttjade och ärolösa genom att ha avverkat i den skog de ansåg sig ha rätt till. Sågverksbolaget hade utnyttjat värjemålseden för att klara sig ur en situation som framstod som uppenbart omoralisk.

Ett nytt slags anmaningsbref

eller

Huru justitiekansleren ruskar upp landshövdinge-embetet i Umeå, så att det måtte taga i tu med de beryktade "Baggbölingarne".

Baggböleriet efter avvittningen

Under 1860-talet genomfördes en fördelning av kronoskogen till bönderna, varje mantal erhöi cirka 1400 tunnland skog. Efter detta var större delen av skogen bondeägd. Sågverksägarna hade nu bönderna att göra affär med för sin virkesfångst. Nu konstruerades en affärsform där sågverken erjöd sig att köpa samtlig avverkningsrätt på ett skogsskifte under 50 år. Ofta omfattade en sådan rätt all skog över 8 tum. Bönderna

som inte kände skogens rätta värde, och genom avvitrningen tillskiftats skogen gratis var naturligtvis ett lätt byte för sågverkens virkesuppköpare. Sågverksägarna uppträdde ofta mycket hårt mot bönderna som för en "spottstyver" sålt sin värdefulla avverkningsrätt. Historierna är många om brutaliteten från sågverkens tjänstemän. Skogarna med såld avverkningsrätt för en så lång tid som 50 år blev naturligtvis mycket eftersatt vad beträffar skogsvård och återväxt. Sågverksbolagen kunde bara hinna ta en skörd, och markägarna såg inte återväxten som intressant i sitt tidsperspektiv.

Baggböleriet i södra Sverige

Den överförda betydelsen av baggböleri som i Nordisk Familjebok 1904 omnämndes som "hänsynslöst sköfla skog" är den som ligger närmast till hands i södra Sverige. Här var större delen av skogen sedan länge bondeägd förutom den bolagsskog som uppkommit kring bruken, även kyrkan var relativt stor skogsägare. Brukningsenheterna var dock som regel förhållandevis små, och vidareförädlingen skedde vid ett otal små sågverk, ofta ett i varje by eller ibland på varje fastighet. Detta gjorde att nästan alla vuxna män hade erfarenhet av sågning. De förhållandevis små gårdarna gick i arv oftast till äldste sonen, övriga syskon fick på annat sätt söka sin utkomst. Ofta hade dessa ett visst kapital efter att ha blivit utlösta från fädernegården. Pengarna kunde räcka till en amerikabiljett eller som grundplåt till en egen verksamhet. Då som ovan nämnts sågning var en känd hantering försökte vissa sig på denna aktivitet, mindre sågverk utvecklades och efter lokomobilens genombrott började de mobila sågverken dyka upp. Att från de små fastigheterna som var vana vid förädling för eget bruk, köpa in råvara för att driva ett sågverk var svårt. Lösningen blev då att ett antal företagsamma sågverksägare köpte hela jordbruksfastigheter, avverkade skogen, sågade virket, och sålde den renhuggna fastigheten vidare. Södra Sveriges Baggbölare hade uppstått. Vi ser här att den sydsvenske baggbölaren jämfört med sina Norrländska namne är en småhandlare. Han är en försigkommen bondson med begränsat kapital, som inte själv kan exportera den sågade varan, utan anlitar agenter vilka ofta försvinner via konkurser och därefter återuppstår. Genom förluster och förskott blir baggbölaren ofta beroende av agentföretagen. Vissa lyckas dock bygga upp bra företag, sådana är i många fall grunden till flera av de privata sågverksföretag som idag fortlever i södra Sveriges skogsbygder. I och med att de avverkade fastigheterna såldes till lokala intressenter som regel lantbrukare, ändrades inte ägarstrukturen på den sydsvenska skogen av dessa sågverksägare. Tidsmässigt ligger de sydsvenska baggbölarerna cirka 50 år efter sina nordsvenska namnar.

Sydsvenska baggbölare

Att hitta exempel på sydsvenska baggbölare och former av baggböleri har inte varit det lättaste, särskilt som det är mindre allmänt känt att det har förekommit. Ordet baggböleri och baggbölare användes också där, även om det idag antagligen skulle benämnas som spekulation i fastigheter.

Skåne

Det jag har funnit i skriven form handlar om gården Toppeladugård, belägen ett par km väster om Genarp. Fastigheten har anor från 1700-talet och var i den grevliga ätten Pipers ägo fram till 1791. Hundra år och fyra ägare senare köptes godset av direktör P. Åkesson år 1905 och "blev under några år utsatt för ett omfattande baggböleri". Exakt vad det i det här fallet innebär framgår inte av texten. Men jag drar slutsatsen att denna direktör Åkesson inte hade för avsikt att bedriva ett långsiktigt skogsbruk, köpet av Toppeladugård var verktyget för att kunna göra de stora pengarna och inte målet med investeringen. Redan 13 år efter köpet såldes sedan egendomen till ryttmästare Johan Kuylenstierna.

Toppeladugård, belägen strax väster om Genarp

Småland

Min fars morfar Gusten Pettersson som levde i mellersta småland 1880-1965 är ett exempel på en bondson som tog ett kliv uppåt med sågade trävaror som hävstång. Gusten hade oturen att inte vara äldst i syskonskaran och ärvde därmed inte fädernegården. Istället fick han en mindre gård av sina föräldrar som inte var tillräckligt stor för att kunna försörja en kommande familj. Därför förberedde han sig för att följa två äldre bröder i spåren, och beställde en amerikabiljett. Innan avfärd hann han dock ändra sig och engagerade sig i sågning av virke. Gusten började nu ägna sig åt den sydsvenska formen av baggböleri. Han köpte upp gårdar som efter avverkning såldes vidare för att finansiera nya köp. Med tiden kom användningen av de flyttbara råoljemotorerna att vara en förutsättning för en rationell verksamhet. Med hjälp av mobila sågbänkar och de flyttbara råoljemotorerna kunde en såg lätt monteras upp på den aktuella fastigheten. Min pappa har berättat att han en gång skjutsade sin gamla morfar och när de åkte förbi gårdar som Gusten ägt så påpekade pappa att "tänk att allt det här hade kunnat vara ditt ännu idag". Detta irriterade Gusten som förklarade att om han fortfarande hade ägt dem så hade han inte haft något av det kapital han då besatt. Gårdarna var för honom ingen anläggningstillgång utan en omsättningstillgång. Hans mening hade aldrig varit att bli någon stor markägare utan en framgångsrik affärsman. Nämnas i sammanhanget ska också att ordet "baggbölare" i södra Sverige inte var lika värdeladdat som i norr. En baggbölare sågs mer som en driftig ung man från bygden som om skötte sina affärer bra och på ett snyggt sätt både kunde bli förmögen och aktningvärd. Det jag här tagit upp som ett exempel ska tolkas lika mycket som ett allmänt som ett specifikt exempel.

Baggböleriets följder och verkningar idag

Det ursprungliga nordsvenska baggböleriet, möjliggjorde en tillräckligt stor livskraftig skogsindustri, som inte varit möjlig med endast de begränsade lovliga uttagen ur kronskogen. Industrin som tog kapital från övriga Europa var nödvändig för den infrastruktur som byggdes upp och som fortfarande är av största betydelse. Detta baggböleri var dessutom det som fick kronan att sätta fart på avvitringarna som på sikt gav bönderna ett bestämmande över marken, samt naturligtvis även var grund till den bolagsskog som bildats. Denna skog har genom stora arealer kunnat skötas rationellt och är idag av stor betydelse för vår exportnäring och landets ekonomi.

Det sydsvenska baggböleriet gav också råvarunderlag för en spirande skogsindustri med kapitaltillförsel till skogsbygden. Skogsbruket gick från ett lågavkastande blädningsskogsbruk till ett effektivt föryngringsskogsbruk, som idag är grunden för exempelvis Smålands högproducerande skogar.

Avslutning

Baggböleriet i norra Sverige hade sin grogrund i att skogsnäringen var en omogen bransch. Nya transportmöjligheter, effektivare sågteknik och en stor efterfrågan på virke i Europa gjorde att man på industrisidan besatt all kännedom om råvarans verkliga värde. Genom att utnyttja denna kunskap kunde man få tillgång till råvaran på ett sätt som ansetts omoraliskt. Först genom utnyttjande av kronoskogar och efter avvitringen genom att teckna avverkningsavtal med bönderna. Sett i historiens ljus kanske detta förfarande möjliggjorde en snabb industrialisering i Norrland, möjligheten att komma in på trävarumarknader och behålla sin plats där. En långsammare utbyggnad med högre kostnader på råvaran hade kanske medfört en långsam industriutbyggnad som varit för sen på marknaden. Ur tillväxt och skogsskötselsynpunkt medförde förmodligen de avverkningar som gjordes att skogen i ett längre perspektiv kom att ge bättre avkastning. Det sydsvenska baggböleriet var av lite annan karaktär men gav i stort sett samma följder som ovan nämnts. Genom den sydsvenska skogens kortare omloppstid har de positiva effekterna på återväxtsidan fått snabbare genomslag. Även i nutid har det förekommit människor som utnyttjar de ekonomiska förhållandena som råder, klipparna inom skogsvärlden under 90-talet kan ses som moderna baggbölare. Men hjälp av lagstiftning har de fulaste fiskarna kunnat stoppas men det finns alltid de som hittar kryphål i lagen, och en skärpning av lagen skulle också kunna stoppa dem. Baggböleriet framstår som en parentes i Sveriges skogshistoria, en typisk sådan, som alla branscher genomgår under sin mognad. Bortsett från vissa moraliska aspekter har säkert fenomenet som sådant bidragit till uppkomsten av den skogsindustri som fortfarande är så viktig för vårt välstånd. Samt till en skogstillväxt som ett försiktigare avverkningssätt aldrig hade grundlagt. En ”svart” period i skogsindustrins historia är antagligen en del av vårt nuvarande välstånd och delvis en förutsättning för tillståndet i den skog vi idag är stolta över.

LITTERATUR

Balgård, Gunnar. De 117 stockarna i Djupskolavan. Västerbotten 1980:1 s. 41-59

Balgård, Gunnar. Ödemarken som ensam bevittnat dåden, är stum. Västerbotten 1980:1 s. 15-40

Gaunitz, Sven. Baggböleriet –om konsten att avverka norrlansskogarna utan att bryta för mycket mot lagen. Västerbotten 1980:1 s. 2-14.

Muntliga källor

Kvarnsjö, Lars. Gamleby, intervju april 2001.

Kvarnsjö, Greta. Gamleby, intervju april 2001.